

Riječki grb od 17. do 20. stoljeća

Turčin, Daria

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:548274>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
RIJEKA

Daria Turčin

RIJEČKI GRB OD 17. DO 20. STOLJEĆA

- završni rad -

RIJEKA, 2020.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
RIJEKA

Riječki grb od 17. do 20. stoljeća

- završni rad -

STUDIJ: Dvopredmetni studij povijesti i hrvatskog jezika i književnosti

MENTORICA: doc. dr. sc. Maja Ćutić Gorup

AKADEMSKA GODINA: 2019./2020.

STUDENTICA: Daria Turčin

Rijeka, rujan 2020.

Sažetak

U ovom radu autorica analizira tri grba grada Rijeke koji se međusobno razlikuju. U početnom dijelu rada ukratko je prikazana povijest i razvitak grada Rijeke od dolaska Rijeke pod vlast Habsburgovaca 1465. godine pa do početka 20. stoljeća. Ovaj vremenski okvir uzet je zbog datacije grbova koji će se opisati, od kojih se prvi datira u 1659. godinu, a posljednji na početak 20. stoljeća, točnije 1914. godinu. Cilj ovog rada je heraldički analizirati tri grba: grb na grbovnici cara Leopolda I. gradu Rijeci iz 1659. godine, riječki grb proširen sa sv. Vidom i sv. Modestom te sjedinjeni grb Zemalja ugarske krune. Proučavanjem navedenih grbova dolazi se do spoznaje koji su to najvažniji simboli grada Rijeke te koje je njihovo značenje. U razumijevanju tog značenja važni su povijesni događaji i različite uprave pod kojima se Rijeka nalazila kroz povijest.

Ključne riječi: *heraldika, grb, grbovnica, Leopold I. Habsburg, Rijeka, dvoglavi orao, indeficijenter, sv. Vid, sv. Modest, skulptura*

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. PREGLED POVIJESTI RIJEKE od 15. DO 17. STOLJEĆA.....	2
2.1. Neprilike i dolazak pod vlast Habsburgovaca.....	2
2.2. Hrvatski, latinski, talijanski, mađarski i njemački jezik	4
3. RIJEKA I MERKANTILIZAM DO KRAJA 18. STOLJEĆA	5
3.1. Leopold I. Habsburg.....	5
3.2. Rijeka u 18. stoljeću	6
4. RIJEKA OD NAPOLEONA DO POČETKA 19. STOLJEĆA.....	9
5. RIJEKA OD 1848. GODINE DO KRAJA PRVOG SVJETSKOG RATA	10
6. GRBOVI I GRBOVNICE	12
7. DVOGLAVI ORAO	13
8. GRB NA GRBOVNICI CARA LEOPOLDA I. GRADU RIJECI IZ 1659. GODINE	14
8.1. Opis grba	15
8.2. Indeficienter	15
9. RIJEČKI GRB PROŠIREN SA SV. VIDOM I MODESTOM	16
9.1. Opis grba	16
10. SJEDINJENI GRB ZEMALJA UGARSKE KRUNE	18
10.1. Opis grba.....	18
10.2. Grb Kraljevine Dalmacije.....	19
10.3. Grb Kraljevine Hrvatske.....	19
10.4. Grb Kraljevine Slavonije	20
10.5. Grb Erdelja.....	20
10.6. Grb grada Rijeke	20
10.7. Grb Kraljevine Ugarske.....	21
10.8. Kruna.....	21
11. SKULPTURA DVOGLAVOG ORLA	22
12. DANAŠNJI GRB GRADA RIJEKE.....	23
13. ZAKLJUČAK.....	24
14. POPIS LITERATURE	25
15. POPIS PRILOGA	27

1. UVOD

Grbovi predstavljaju oznaku, odnosno simbolički znak koji je karakterističan za pojedinu osobu, plemićku obitelj, grad, državu, crkvenog dostojanstvenika i slično. Grad Rijeka svoj grb je dobio grbovnicom cara Leopolda I. 6. lipnja 1659. godine čime je zamijenjen stari grb sa sv. Vidom. Sv. Vid, kao zaštitnik grada Rijeke, prisutan je i na grbu iz 1914. godine gdje uz sv. Modesta drži grb grada Rijeke. Kada se Rijeka u drugoj polovici 20. stoljeća našla pod ugarskom upravom, njezin grb postao je sastavni dio sjedinjenog grba Zemalja ugarske krune. Ovim radom želi se prikazati kontinuitet u uporabi karakterističnih simbola grada Rijeke, a to su dvoglavi riječki orao, posuda iz koje istječe voda te svetac zaštitnik grada sv. Vid. Uz to, sastavni dio riječke povijesti je i geslo *Indeficienter* koje se spominje u grbovnici 1659. godine, a ostalo je u uporabi do danas. Heraldika analiza grbova temelji se na knjizi Bartola Zmajića *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija, rječnik heraldičkog nazivlja* iz 1996. godine. Za razumijevanje značenja grbova koji će biti opisani u ovom radu, važan je povijesni kontekst bez kojeg heraldička analiza navedenih grbova ne bi imala smisla. Tako se na temelju grbova može doći do zanimljivih činjenica i iščitati dio riječke povijesti koji je važan za razumijevanje kulturnog identiteta grada Rijeke. Također, ovaj će se rad osvrnuti i na simboliku dvoglavog orla, njegovu interpretaciju na skulpturama, kao i na današnji grb grada Rijeke.

2. PREGLED POVIJESTI RIJEKE OD 15. DO 17. STOLJEĆA

2.1. Neprilike i dolazak pod vlast Habsburgovaca

Rijeka se u 15. i 16. stoljeću ne uklapa u tendencije kakve tada počinju dominirati Europom. Renesansna želja za obnovom i napretkom nije se mogla pronaći u gradiću čije je gospodarstvo i uopće razvijenost, bila doista slaba. Rijeka se, suočena s neprilikama, često nalazila u teškom položaju, ali je opstala unatoč neprilikama.¹ Istovremeno jača i težnja Habsburgovaca da stvore zaokruženu i kompaktnu državnu cjelinu, odnosno da definiraju status svojih posjeda na Kvarneru. Car Friedrich je 1465. godine od Wolfganga Walseea dobio Rijeku, Kastav, Veprinac, Mošćenice i Gotnik, dok je 1470. godine od Reinprehta dobio Devin, Senožče, Prem i još nekoliko posjeda u Istri. Kako bi stvorio povezanu državnu cjelinu, tijekom 15. stoljeća radio je na administrativnom povezivanju primorskih posjeda s Kranjskom, dok Rijeka postaje sve ovisnija o caru i njegovim planovima.²

Na gospodarsko slabljenje riječkog područja utjecali su i osmanski upadi koji započinju 1468. godine iz Bosne i Hrvatske. Njihove su upadice bile usmjerene na Kranjsku, Istru i Furlaniju, a kao posljedicu imale su pustošenje napadnutog područja, migracije stanovništva u mirnija područja, pomicanje važnijih trgovačkih puteva prema zapadu, a time i gospodarski krah spojen s neprestanim strahom i nesigurnošću.³ Mlečani, kao važna pomorska i trgovačka sila, predstavljaju još jedan faktor koji je utjecao na zbivanja na riječkom, ali i širem sredozemnom prostoru. Oni su tada gotovo kontrolirali trgovinu u Sredozemnom moru, pa su tako nastojali smanjiti moć konkurenata, što je u ovom slučaju, zbog gospodarskih, ali i političkih osobina, bila Rijeka.⁴ Kao i Mlečani, i Habsburgovci su nastojali zaštititi svoje interese i svoje luke – primarno Trst, pri čemu je položaj Rijeke postupno slabio.⁵ Osim Habsburgovaca i njihovog utjecaja na neprilike u Rijeci, situaciju u samom gradu kompliciraju i unutrašnji problemi - podjela na austrijski i hrvatsko-ugarski državni teritorij, odnosno dva različita pravna i financijska sistema, ali i državna uređenja, carstvo i kraljevstvo. Zbog osmanske opasnosti pojedine se hrvatske plemićke obitelji ujedinjuju, ali je to bilo bezuspješno

¹ Povijest Rijeke, 1988., str. 105.

² Povijest Rijeke, 1988., str. 105.

³ Povijest Rijeke, 1988., str. 106.

⁴ Povijest Rijeke, 1988., str. 107.

⁵ Povijest Rijeke, 1988., str. 106.

jer se dogodio poraz na Krbavskom polju 1493. godine. Time je osmanski prodor u zapadnija područja bio olakšan, a riječki napredak onemogućen.⁶

Prisutnost Habsburgovaca na područjima koja graniče s Mletačkim teritorijima naposljetku ih dovodi u međusobne sukobe. Sukob se odrazio i na Rijeku koja zajedno s Goričkom grofovijom, Istrom i Trsatom do 27. svibnja 1508. godine pada pod vlast Mlečana. Međutim, već sljedeće godine, zbog pobjede Cambraiske lige, kreće habsburško oslobađanje izgubljenih područja. Rijeka se tada našla na izrazito nepovoljnom položaju zbog raznih pljačka, paleža i razaranja od strane Mlečana. Kako bi pridonio bržem oporavku Rijeke, car gradu 1515. godine dodjeljuje diplomu „najvjernijeg grada“. Zbog opasnosti i nesigurnosti car Ferdinand preusmjerava trgovinu s Rijeke na Trst što je dodatno naštetilo riječkom gospodarstvu. Nakon bitke na Mohačkom polju 1526. godine i smrti kralja Ludovika II. u hrvatsko-ugarskom kraljevstvu zbivao se građanski rat koji je rezultirao dolaskom Ferdinanda I. na hrvatsko prijestolje, a koji ujedno predstavlja i prvog Habsburgovca na toj funkciji. Njegovim dolaskom na vlast vladar u Rijeci i hrvatskom zaleđu postao je ista osoba.⁷ Od Ferdinanda I. mnogi su očekivali puno - smatrali su ga braniteljem i zaštitnikom od osmanskih pohoda. Dana 29. srpnja 1530. godine kralj Ferdinand patentom je potvrdio Riječki statut čime je on bio pravno potvrđen. U njemu su sadržane starije statutarne odredbe i običaji koji su ispravljani i nadopunjeni te su tako usklađeni s novim potrebama.⁸ Tako se Rijeka postepeno pretvara u slobodni municipij koji priznaje jedino carsku vlast.⁹

Rijeka se susreće i s pojavom uskoka čiji je cilj bio napad na osmanska, odnosno islamska područja, a to je podrazumijevalo pljačku, kao i trgovinu robljem. Riječani i uskoci imali su zajedničkog neprijatelja, Mletačku Republiku, ali i zajedničkog udaljenog vladara, Habsburgovce što ponekad Riječanima nije koristilo zbog negativnog utjecaja uskoka na sam grad, ali ih je ujedinjavala mletačka opasnost. Sukobi su se na istarskom području vodili sve do 1618. godine, osam mjeseci nakon Madridskog mira 1617.¹⁰ Usustavljivanje Primorske krajine za Rijeku je označilo porast trgovine kao posljedicu smirivanja odnosa i obnove privrednih veza s morem. Međutim, Rijeka se ponovno susreće s ograničavanjem pomorske trgovine od strane Mletačke Republike pri čemu je važnu ulogu imao Bakar koji na mletačku inicijativu, uz pomoć Zrinskih i Frankopana, preuzima velik dio trgovine usmjeren prema habsburškoj Rijeci.

⁶ Povijest Rijeke, 1988., str. 107.

⁷ Povijest Rijeke, 1988., str. 108.-109.

⁸ Povijest Rijeke, 1988., str. 112.

⁹ Oštrić, 2002., str. 54.

¹⁰ Povijest Rijeke, 1988., str. 116.-119.

Mogućnost za rješavanje spora koji se vodio između Habsburgovaca s Rijekom te Mlečana i Zrinskih s Bakrom javila se 1671. godine slomom Zrinsko-frankopanske urote čime su Habsburgovci ojačali svoj položaj u riječkom zaleđu. Urota je bila odraz nezadovoljstva navedenih plemićkih obitelji habsburškom politikom prema Osmanskom Carstvu, a nakon njezina sloma Habsburgovcima je bio otvoren put ka stvaranju jače centralizacije, kao i trgovine kopnenim putevima prema Jadranu.¹¹ Krajem 16. stoljeća razvija se riječka samosvijest koja Rijeka postupno udaljuje od Kranjske, a 1599. godine dobiva i samostalan politički položaj čime se nalazila direktno pod nadvojevodom.¹² Na to su uveliko utjecala zbivanja u habsburškim zemljama zbog pojave i širenja protestantizma. Kranjska je bila jedna od zahvaćenijih zemalja te su tamo plemići sve više radili na dobivanju većih prava. Nadvojvoda Karlo II. stoga lakše prihvaća riječke zahtjeve kako bi i sam, zbog fiskalnih i vjerskih razloga, približio Rijeku sebi.¹³

2.2. Hrvatski, latinski, talijanski, mađarski i njemački jezik

Krajem 16. stoljeća u Rijeci počinje jačati talijanski element što je vidljivo kroz riječko Gradsko vijeće, ali i razumljivo zbog pomorstva i trgovine. U općinskim poslovima sve se više koristi talijanski, dok se hrvatski i latinski potiskuju. Latinski se jezik koristi u crkvenim obredima, dok hrvatski ostaje jezik puka i obiteljske komunikacije.¹⁴ Jačanju talijanskog jezika naspram hrvatskog doprinio je i dolazak isusovaca u Rijeku početkom 17. stoljeća na inicijativu riječkog Gradskog vijeća. Budući da je krajem 16. stoljeća još uvijek jačao reformacijski pokret, Habsburzi su podupirali crkvene redove s protureformacijskim ciljevima, pa tako i njihov dolazak u Rijeku.¹⁵ Odjeci protestantizma tako su zabilježeni i u Rijeci, a jedan od značajnijih ljudi zaslužnih za širenje protestantskih knjiga bio je Franjo Barbo koji je od 1560. do 1568. godine djelovao kao riječki kapetan.¹⁶ Osim isusovaca, u grad dolaze i kapucini i benediktinke, međutim, isusovci su se istaknuli kroz osnivanje isusovačke gimnazije koja je uvelike doprinijela razvoju obrazovanja i kulture u Rijeci. Isusovci su ponajprije djelovali protiv glagoljice i hrvatskog jezika, koristeći se i zalažući se za talijanski jezik, ali i latinski.¹⁷ Tako isusovci predstavljaju bitan faktor u navedenom jačanju talijanskog elementa u Rijeci. Njihov

¹¹ Povijest Rijeke, 1988., str. 134.

¹² Povijest Rijeke, 1988., str. 123.

¹³ Povijest Rijeke, 1988., str. 120.-123

¹⁴ Povijest Rijeke, 1988., str. 128.

¹⁵ Povijest Rijeke, 1988., str. 129.

¹⁶ Povijest Rijeke, 1988., str. 125.

¹⁷ Povijest Rijeke, 1988., str. 129.-130.

je utjecaj bio snažan sve do papinske zabrane isusovačkog reda i reforme crkvenih redova 1773. godine.¹⁸ Marijaterzijanskim reformama uređeno je školstvo u austrijskim zemljama, a prisutnost njemačkog jezika u administraciji utjecala je na njegovo širenje, pa i uvođenje u riječko školstvo kao obavezni predmet. Za vrijeme Napoleona na nekoliko se godina u školama uvodi učenje francuskog jezika (1809.-1913.), dok je od 1822. značajna prisutnost ugarskog elementa.¹⁹ Međutim, javlja se i potreba za jačanje narodnog jezika kojim se nastoji suprotstaviti germanizaciji, mađarizaciji i talijanizaciji.²⁰

3. RIJEKA I MERKANTILIZAM DO KRAJA 18. STOLJEĆA

Habsburgovci su se tijekom 16. i 17. stoljeća susreli s brojnim neprilikama, kako vanjskim, tako i unutarnjim. Osmanski prodori u unutrašnjost europskog kontinenta predstavljali su šok za tadašnje europske vladare, kao i izvor dugotrajnih i iscrpljujućih ratova. Tako su se i habsburške zemlje našle na mjestu udara. Uz to, pojava i širenje reformacijskih pokreta uzrokovala je slabljenje carske moći, ali i sukob poznat kao Tridesetogodišnji rat (1618.-1648.). Tako se habsburška dvorska blagajna dugotrajnim ratovanjima kroz 16. i 17. stoljeće ispraznila, čime su se počela tražiti nova rješenja za novonastale probleme.

3.1. Leopold I. Habsburg

Dugotrajna vladavina Leopolda I. Habsburga (1655.-1705.) obilježena je dugim i iscrpljujućim ratovima protiv Osmanlija. Za hrvatsku je povijest značajan i zbog sloma urote dviju najmoćnijih hrvatskih plemićkih obitelji – Zrinskih i Frankopana.²¹ Za njegove vladavine u Beču se osniva „Comerzcollegium“ čija je funkcija bila razviti izvoz i vanjsku trgovinu domaćim proizvodima.²² Time habsburška politika kreće u smjeru merkantilizma, odnosno ugledanja na gospodarsku politiku Nizozemske i Velike Britanije. Obilježja merkantilizma su težnja za akumuliranjem novčanih zaliha i plemenitih kovina čime bi se stvorili viškovi kao posljedica razvijene vanjske trgovine. Takva politika zalaže se za razvoj domaće proizvodnje,

¹⁸ Povijest Rijeke, 1988., str. 158.

¹⁹ Povijest Rijeke, 1988., str. 159.-160.

²⁰ Povijest Rijeke, 1988., str. 206.

²¹ Hrvatska enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=36078>

²² Povijest Rijeke, 1988., str. 133.

manufakture, prometa i pomorstva s ciljem povećanja izvoza. Sukladno tome, merkantilizam u ovom primjeru podrazumijeva i jačanje političkih i ekonomskih nadležnosti te središnje vlasti što kao posljedicu ima učvršćivanje centralizma.²³ Međutim, iako je bilo pokušaja, mletačka dominacija Jadranom bila je prevelika prepreka za ostvarenje slobodne plovidbe Jadranom, pa tako i za trgovinu koja bi išla preko habsburških primorskih luka. Slobodna plovidba Jadranom bila je proglašena tek osamdesetih godina 17. stoljeća, što se odnosilo na engleske, a potom i na nizozemske i francuske brodove.²⁴ U drugoj polovici 17. stoljeća dolazi i do sloma urote Zrinskih i Frankopana što je omogućilo lakše trgovanje kopnenim putevima do sjevernog Jadrana, ali i slabljenje Bakra koji je bio konkurent habsburškim lukama, ponajprije Rijeci. Tijekom 17. stoljeća dolazi do slabljenja osmanskih prodora iz Bosne, a mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine Austrija dobiva područja u Ugarskoj, Vojvodini i Hrvatskoj što je dalo dodatan poticaj za razvoj trgovine, ali i za izvoz žita.²⁵

3.2. Rijeka u 18. stoljeću

Ulazak u novo stoljeće donio je Habsburgovcima i nove prilike za stvaranje jače gospodarske politike, odnosno ostvarenje merkantilističkih planova, ali i za dodatnim proširenjem teritorija. Funkciju rimsko-njemačkog i hrvatsko-ugarskog kralja 1711. godine preuzima Karlo VI. (1685.-1740.) koji 1713. godine sklapa mir u Utrechtu kojim je završen Rat za španjolsku baštinu koji je započeo 1701. godine. U tom je sukobu stradala i Rijeka koja je, kao i Trst, bila bombardirana od strane jedne francuske eskadre.²⁶ Habsburgovci su se tim mirom odrekli španjolskog prijestolja, ali su u svoj posjed dobili neka nova područja. To je stvorilo potrebu za jačanjem sigurnijih pomorskih puteva. Međutim, prepreka u tome bila je Mletačka Republika. Godine 1716. ponovno započinje rat Austrije s Osmanlijama u kojem je austrijski saveznik bila upravo Mletačka Republika što je caru otvorilo mogućnost za donošenje patenta 1717. godine kojim proglašava slobodnu plovidbu Jadranskim morem. Patent je označio postupno jačanje austrijske pomorske trgovine, odnosno habsburških luka na Jadranu. Time je nastojao privući domaće i strane brodove i trgovce nudeći im zaštitu i razne pogodnosti.²⁷ Dodatan poticaj razvoju trgovine bio je završetak rata s Osmanskim Carstvom mirom u

²³ Povijest Rijeke, 1988., str. 133.

²⁴ Povijest Rijeke, 1988., str. 134.

²⁵ Povijest Rijeke, 1988., str. 134.

²⁶ Povijest Rijeke, 1988., str. 135.

²⁷ Povijest Rijeke, 1988., str. 135.

Požarevcu 1718. godine čime je, između ostalog, proglašena sloboda trgovine koja je bila temelj za razvoj levantinske trgovine među habsburškim zemljama. Godine 1719. Karlo VI. proširuje mjesta na koja se mogu doseliti stranci, između kojih su bili Rijeka i Trst. Nekoliko dana nakon toga, Karlo VI. 18. ožujka 1719. godine donosi patent kojim Rijeka i Trst dobivaju status slobodnih luka. Iako su time navedene luke dobile niz povlastica i privilegija, razvoj trgovine bio je spor i u njega je trebalo ulagati. Iako je prethodnih stoljeća konkurent Rijeci bio Bakar, u 18. stoljeću do izražaja dolazi Trst kao luka koja je ograničavala daljnji razvoj riječke luke. Kako bi poboljšao trgovinu i gospodarstvo, Karlo VI. osniva Carsku privilegiranu orijentalnu kompaniju na čije poticaje nastaju brojne inicijative individualnih poduzetnika.²⁸ U Rijeci se osniva nekoliko različitih radionica, a važna je bila i trgovina s Dubrovnikom. Na inicijativu Karla VI. u Rijeci 1722. godine počinje gradnja lazareta. Godine 1725. s ciljem povezivanja Rijeke i zaleđa počinje gradnja Karolinške ceste čiji dijelovi 1728. dovode i do Rijeke i Bakra, a iste 1725. godine počinju radovi u Kraljevici s ciljem izgradnje glavne austrijske luke. Međutim, ti se radovi prekidaju 1733. godine zbog rata za poljsko nasljedstvo i rata s Turcima.²⁹

Cara Karla VI. na prijestolju je naslijedila kćer Marija Terezija. Budući da nije imao muških nasljednika, njezinu je vlast osigurao Pragmatičkom sankcijom koju je Rijeka prihvatila posebnim zaključkom 29. studenog 1725. godine čime je željela naglasiti svoj autonoman položaj. Marija Terezija nastavlja s provođenjem merkantilistički usmjerenih promjena, u čiju svrhu osniva i Trgovački direktorij, kasnije preimenovan u Trgovački savjet. Njime se trgovina u carevini centralizira, ali se centralizira i birokratizira i uprava. Tako je u Rijeci 26. siječnja 1753. ustanovljeno Cesarsko kraljevsko namjesništvo za kapetanate Rijeke, Trsata i Bakra koje je bilo podređeno tršćanskoj Intendanci, a njegovo osnivanje ujedno je i označilo ograničavanje ovlasti gradskih vijeća.³⁰ U Rijeci u drugoj polovici 18. stoljeća u okviru merkantilističke politike dolazi do gospodarskog razvitka koji je obuhvaćao jačanje manufakturne proizvodnje i trgovine. Tako se Rijeka kroz 17. i 18. stoljeće iz provincijskog gradića pretvorila u važan trgovački grad u kojem se, uz trgovinu i pomorstvo, postupno razvija i umjetnička proizvodnja, tada vezana uz barok.³¹ Sredinom 18. stoljeća javlja se pitanje koje se odnosi na pripadnost Rijeke. Naime, carica Marija Terezija formirala je Austrijsko primorje koje je zahvaćalo Trst, Rijeku, Bakar, Senj i Bag, a koje se nalazilo pod upravom tršćanske Intendance. Međutim,

²⁸ Povijest Rijeke, 1988., str. 136.-137.

²⁹ Povijest Rijeke, 1988., str. 138.-139.

³⁰ Povijest Rijeke, 1988., str. 140.

³¹ Povijest rijeke, 1988., str. 158.

uključivanje Rijeke u takvu provinciju ubrzo je rezultiralo prosvjedom hrvatskih i ugarskih staleža te zahtjevom da se Rijeka s okolicom odvoji od takve formacije i da se stvori Vinodolska županija. Taj problem Marija Terezija rješava 14. veljače 1776. godine Rescriptom te 9. kolovoza iste godine Patentom čime je Rijeka priključena Hrvatskoj, odnosno novostvorenoj Severinskoj županiji³². Ta je županija, koja se prostirala od Karlovca do Rijeke, bila podložna Hrvatskom kraljevskom vijeću, uz izuzetak trgovačkih poslova koji su bili pod nadležnošću Riječkog gubernija i velikog župana Mađara Josipa Majlatha. Protiv stvaranja gubernije u Rijeci i odvajanja dijelova zagrebačke županije protestirao je Hrvatski sabor 27. listopada 1779. godine, ali takav je čin samo rezultirao donošenjem novog dekreta kojim se proširilo područje Severinske županije. Napeti odnosi između Rijeke i Bakra vidljivi su i u ovom stoljeću, stoga riječka općina traži potvrdu privilegija i statutarne autonomije kako bi zaštitila svoje interese. Rezultat prigovora bilo je donošenje rješenja 23. travnja 1779. godine od strane Marije Terezije u kojem stoji: „neka se grad Rijeka s kotarom i nadalje smatra kao odijeljeno i svetoj kruni kraljevine Ugarske pridruženo tijelo, pa da se ni na koji način ne miješa s drugim bakarskim kotarom koji je uvijek spadao Hrvatskoj“. Time se Rijeka pridružuje ugarskoj kruni. Navedena izjava kasnije je bila predmetom spora između Hrvatske i Ugarske. U tom razdoblju ukida se i Hrvatsko kraljevsko vijeće, dok njegovi poslovi prelaze na Ugarsko namjesničko vijeće, pod čiju nadležnost dolazi i Rijeka.³³ Daljnje gospodarske i upravne reforme nastavio je provoditi nasljednik Marije Terezije Josip II. U svrhu jačanja centralizacije, ukinuo je županije i uveo uređenje zemlje prema okruzima. Godine 1786. ukida Severinsku županiju. Riječki, Bakarski i Vinodolski okrug bili su pod upravom riječkog kapetana i guvernera, a ušli su u sastav novostvorene cjeline Ugarskog primorja. Ostatak bivše Severinske županije bio je priključen Zagrebačkoj županiji. Iako time Rijeka nije bila uključena u županijsko uređenje države, činjenica da je u sudstvu bila podređena Okružnom sudu u Zagrebu dokazuje kako se Rijeku i dalje, u državnopravnom pogledu, smatralo dijelom Hrvatske.³⁴ Međutim, razni otpori, nezadovoljstva i rat s Osmanlijama primorali su ga na povlačenje velikog dijela reformi. U potlačenom položaju, Hrvati se tada približuju Mađarima kako bi udružili snage protiv vladara. Istovremeno i kranjski staleži izražavaju želju za povratkom Rijeke.³⁵

³² Povijest Rijeke, 1988., str. 149.

³³ Povijest Rijeke, 1988., str. 149.-150.

³⁴ Oštrić, 2002., str. 4.

³⁵ Povijest Rijeke, 1988., str. 151.

4. RIJEKA OD NAPOLEONA DO POČETKA 19. STOLJEĆA

Krajem 18. stoljeća na europskom kontinentu događa se još jedan rat između Austrije i Osmanskog Carstva koji je trajao do 1791. godine. Uz to, Austrija se sukobljava i s Francuskom na što je utjecao strah od širenja revolucionarnih ideja. Taj se sukob odrazio i na zbivanja u Rijeci zbog blizine ratišta u Italiji gdje je francusku vojsku od 1796. godine vodio Napoleon Bonaparte. Budući da je austrijska vojska doživljavala neuspjehe, počinje se širiti strah i panika. Godine 1797. sklopljen je mir u Leobenu kojim Austrija gubi Belgiju i Lombardiju, ali dobiva posjede poražene Mletačke Republike, uključujući Istru i Dalmaciju. Takvo je stanje potvrđeno iste godine mirom u Campo Formiju. Ratno je stanje poslužilo riječkoj luci za trgovanje ratnim potrepštinama. Intenziviranje prometa nastojao je postići i riječki trgovac A. L. Adamić koji predlaže projekt uređenja plovnosti Kupe, ali je taj poduhvat doživio neuspjeh. Međutim, Rijeka početkom 19. stoljeća dobiva cestu Lujzijanu imenovanu prema Napoleonovoj ženi. Rat Austrije s Francuskom nastavlja se i sljedećih godina. Tako u trećem ratu protiv Francuske 1805. godine francuska vojska prolazi kroz Rijeku, a iste godine dolazi i do poraza austrijske vojske i Franje II. Tako mirom u Požunu Habsburgovci gube posjede dobivene mirom u Campo Formiju. Godine 1807. ponovno se pokreće pitanje pripadnosti Rijeke, ovog puta na Budimskom saboru gdje su hrvatski zastupnici nastojali za sebe pridobiti Rijeku. No, pripadnost Rijeke ili kraljevini Hrvatskoj ili kraljevini Ugarskoj ni tada nije riješena, što se očituje kroz carevu potvrdu odredbe Marije Terezije iz 1776. godine. Sljedeće godine Hrvatski sabor donosi zaključak o pripadnosti Rijeke Hrvatskoj čime su riječki guverner i zastupnici imali mjesto i u Hrvatskom i u Ugarskom saboru. Ubrzo dolazi i do novog rata protiv Napoleona u kojem Francuzi ponovno odnose pobjedu te prisiljavaju Austriju na mirovni sporazum. Za vrijeme trajanja rata Rijekom prolazi general Marmont, koji ju osvaja i traži ratnu kontribuciju. Mirom u Schönbrunnu 14. listopada 1809. godine pod vlast Napoleona dolaze nova, bivša austrijska područja koja ulaze u sastav novoformiranih Ilirskih Provincija sa sjedištem u Ljubljani, koje su, između ostalog, služile za opkoljavanje Austrije te stvaranje „štita“ prema ruskim intencijama zauzimanja Carigrada i Mediterana. Uostalom, to je područje bilo važno za trgovinu s Istokom. Godine 1811. izvršeno je uređenje Ilirskih Provincija prema kojem je Rijeka, odnosno riječki okrug ušao u sastav Civilne Hrvatske.³⁶ Izmjene francuske i austrijske vlasti u Rijeci, ratne kontribucije, opskrbe vojnika, loše financijsko stanje, pad vrijednosti austrijskog novca, engleska blokada francuskih teritorija, gusarski napadi, ograničavanje

³⁶ Povijest Rijeke, 1988., str. 161.-166.

trgovine te još mnogo faktora utjecalo je na teško stanje Rijeke početkom 19. stoljeća.³⁷ Kako bi se pokušalo popraviti loše gospodarsko stanje u Ilirskim Provincijama, osnovane su trgovačke komore, od kojih je jedna osnovana u Rijeci te je djelovala do kraja 1814. godine. Rad komore bio je značajan jer je ona svojim zamislima nastojala poboljšati loše privredno stanje te je predlagala rješenja vezana za razna pitanja vezana uz trgovinu i industriju.³⁸

Godine 1812. Napoleon doživljava poraz u Rusiji što je rezultiralo novim udruživanjem europskih vladara protiv Napoleona. Teško stanje u Rijeci dodatno je otežao napad britanske vojske na Rijeku 3. srpnja 1813. godine. Grad je bio napadnut jer se nalazio pod francuskom vlašću, a tada je pretrpio bombardiranja, pljačke i spaljivanja. Od tog vremena potječe i priča o Karolini Belinić koja je spasila riječke građane od daljnjeg pljačkanja Britanaca. Ubrzo u grad dolazi i austrijska vojska te se grad vraća pod austrijsku vlast, a u rujnu 1814. godine ustanovljena je civilna uprava s okružnim kapetanatima. U Rijeci se sljedećih godina nastavilo loše stanje u što se uvjerio i car Franjo za vrijeme dvaju posjeta Rijeci, 1816. i 1818. godine. Nezadovoljstvo stanjem i austrijskom vlašću došlo je do izražaja 1821. godine kada je vladaru u Ljubljani upućena „Promemoria“, no njezini zahtjevi nisu bili ispunjeni. Car 5. srpnja 1822. godine zbog pritisaka na Beč donosi reskript kojim je Civilna Hrvatska južno od Save pripojena Hrvatskoj, dok je Rijeka vraćena na stanje u kakvom se nalazila do 1809. godine. Time se Rijeka vraća u sastav riječkog gubernija za Ugarsko primorje. Nakon niza prijedloga i inicijativa, 1829. godine osniva se Trgovinska deputacija koja je za cilj imala obnovu i poboljšanje gospodarskog stanja u Rijeci.³⁹

5. RIJEKA OD 1848. GODINE DO KRAJA PRVOG SVJETSKOG RATA

Grbovi koji će biti opisanu u nastavku rada datiraju se u drugu polovicu 20. stoljeća, odnosno početak 20. stoljeća. To je razdoblje u kojem je Rijeka imala važan položaj te su se oko tog teritorija sukobljavali različiti interesi. Polovicom 19. stoljeća, točnije 1848. godine ponovno se otvara pitanje pripadnosti Rijeke koja je tada u sklopu Ugarskog primorja, a koja se oslanja na ugarsku vladu kako bi očuvala svoju autonomnost te istovremeno ekonomski profitirala. Nakon što je Hrvatska prekinula veze s Ugarskom i zatražila obnovu banske vlasti

³⁷ Povijest Rijeke, 1988., str. 168.

³⁸ Povijest Rijeke, 1988., str. 169.

³⁹ Povijest Rijeke, 1988., str. 171.-175.

od Drave do mora, situacija se komplicira te naposljetku rezultira ulaskom Josipa Bunjevca u Rijeku 31. kolovoza 1848. godine. Josip Jelačić u prosincu iste godine imenovan je riječkim guvernerom, dok se sljedeće godine uprava reorganizirala i uznemirila gradsku elitu. Ubrzo je ukinuto i Ugarsko primorje umjesto kojeg je formirana Riječka županija.⁴⁰ Hrvatska je 1850. godine posebnom odlukom austrijskog Ministarstva unutarnjih poslova podijeljena na šest županija, među kojima je bila i navedena Riječka županija. Godine 1854. dolazi do ukidanja banske vlade i osnutka „Carskog i kraljevskog namjesništva“. Hrvatska je tada podijeljena na pet županija, dok je nova Riječka županija bila podijeljena na osam kotareva. Nakon razdoblja Bachovog apsolutizma kojeg karakterizira centralizam i germanizacija, uslijedio je povratak parlamentarizma, pa tako i Rijeke u sastav Kraljevine Hrvatske. Godine 1861. dolazi do ponovne reorganizacije županija.⁴¹ Od polovice 18. stoljeća u Rijeci dolazi do razvoja gospodarstva, ali i jačanja ideja koje idu u prilog Ugarskoj i većim mogućnostima pod njezinom upravom. Sve do trenutka u kojem ugarske intencije potpunog pripojenja Rijeke i njezinog iskorištavanja za vlastite ciljeve dolaze do izražaja, gradska se elita u Rijeci priklanjala Ugarskoj. Do jačanja prougarski orijentiranih ideja dolazi i zbog gospodarskih prilika koje počinju slabiti krajem šezdesetih godina, a istovremeno jača i ugarska propaganda.⁴² Tzv. *fiumanissimi*⁴³ svog zaštitnika, nakon Ugarske, pronalaze u Kraljevini Italiji.⁴⁴ Jačanjem ugarskog elementa u Rijeci, situacija se nakon Austro-ugarske (1867.), a napose Hrvatsko-ugarske (1868.) komplicira te dovodi do nereda. Iako je pitanje Rijeke Hrvatsko-ugarskom nagodbom ostalo neriješeno, u nju je naknadno stavljena „riječka krpica“, odnosno „član 66.“ prema kojem grad, luka i riječki kotar kao zasebno tijelo (*corpus separatum*) dolaze pod ugarsku upravu. Hrvatski zastupnici pod pritiskom pristaju na takvu situaciju koja im ne ide u prilog. Dogovoreno je da će privremenu upravu nad Rijekom imati središnja ugarska vlada što je ujedno označilo i početak ostvarivanja ugarskih planova. Takvo stanje ipak nije bilo privremeno, već je potrajalo sve do raspada monarhije 1918. godine.⁴⁵ Takav Provizorij bio je reguliran odlukom vladara 28./29. srpnja 1870. godine, a gradom i njegovim kotarom upravljao je guverner „Rijeke i hrvatsko-ugarskog primorja“. ⁴⁶ Hrvatsko-ugarskom nagodbom određen

⁴⁰ Povijest Rijeke, 1988., str. 211.-212.

⁴¹ Oštrić, 2002., str. 5.-6.

⁴² Oštrić, 2002., str. 6.

⁴³ Naziv *fiumanissimi* označuje relativno malobrojnu trgovačku oligarhiju koja se u kulturnom i civilizacijskom smislu priklanja utjecajima s Apeninskog poluotoka, dok se prema političkoj strategiji priklanja Ugarskoj., Povijest Rijeke, 1988., str. 213.

⁴⁴ Povijest Rijeke, 1988., str. 214.

⁴⁵ Povijest Rijeke, 1988., str. 215.-216.

⁴⁶ Povijest Rijeke, 1988., str. 231.

je i zajednički grb zemalja Krune svetoga Stjepana.⁴⁷ Rijeka je u takvom položaju podređenom Ugarskoj bila sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine, odnosno formiranja Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Ta je država ubrzo ušla u državnu cjelinu s Kraljevinom Srbijom u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Na mirovnoj konferenciji u Parizu otvara se pitanje pripadnosti Rijeke čije su pripojenje zahtijevali Talijani. Sporan je bio i Londonski ugovor iz 1915. godine, iako njime Rijeka nije trebala pripasti Italiji, nego Hrvatskoj, ali uz određene nejasnoće. Ovaj sukob ubrzo je poprimio svjetsku važnost te on postaje međunarodni spor. Situacija se komplicira D' Annunzijevim pohodom na Rijeku što je bilo važno zbog fašističke ideologije, ali i odsijecanja glave s gradskog simbola dvoglavog orla.

6. GRBOVI I GRBOVNICE

Heraldika, odnosno grboslovlje naziv je za pomoćnu povijesnu znanost koja je neizostavna za nastanak ovog rada. Ona se bavi postankom, razvojem i umjetničkom izradom grbova. Prvi grbovi javljaju se početkom 11. stoljeća, odnosno u vrijeme vraćanja ratnika iz 1. križarskog rata (1099.), ali se najstariji poznati grbovi datiraju oko 1130. godine na području južne i zapadne Njemačke, Flandrije, južne i sjeverne Francuske i Engleske. Pravo nošenja grba do 13. stoljeća imali su vladari, velikaši i plemići, a od tada svoje simbole ističu i pojedini gradovi, trgovišta, općine, prelati i pojedini građani.⁴⁸ Tijekom 13. stoljeća počinje jačati vladarska moć, stoga podjela grba postupno postaje isključivo pravo vladara što je uočljivo u svim europskim državama toga vremena. Takvo vladarsko pravo ozakonjeno je putem armala ili grbovnica (*litterae armales*). To su posebne povelje „kojom vladar uz plemstvo podjeljuje i grb koji je u takvoj povelji opisan i oslikan“.⁴⁹ Najstarija poznata grbovnica je grbovnica cara Ludovika Bavarca iz 1338. godine, dok se u Ugarskoj i Hrvatskoj prve grbovnice javljaju u 15. stoljeću te su do 17. stoljeća sačuvale oblik listine odnosno pergamene s naslikanim grbom na njezinu početku i opisanim u ispravi.⁵⁰ Oblik grbovnica mijenjao se kroz stoljeća, dok u 17. stoljeću ona poprima format knjige s određenim brojem stranica i teksta, odnosno kodeksa te taj oblik grbovnice ostaje kod nas nepromijenjen od kraja 17. stoljeća do raspada Austro-Ugarske 1918. godine.⁵¹ Razvoj upotrebe grbova na hrvatskom prostoru može se podijeliti na

⁴⁷ Oštrić, 2002., str. 53.

⁴⁸ Zmajić, 1996., str. 14.

⁴⁹ Zmajić, 1996., str. 15.

⁵⁰ Matijević-Sokol, <http://www.matica.hr/hr/575/litterae-armales-grbovnice-28995/>

⁵¹ Zmajić, 1996., str. 15.

dva razdoblja. Prvo razdoblje obuhvaća period od prvih poznatih grbova u Hrvatskoj i Slavoniji, odnosno od sredine 13. stoljeća pa do 1527. godine. Drugo razdoblje obuhvaća period od 1527. godine pa do 1918. godine, odnosno propasti Austro-Ugarske i ukidanja prava podjele grbova po vladaru i svih plemićkih prava, odnosno kada se južnoslavenski krajevi uključuju u novoosnovanu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca.⁵² Do 1918. godine vladar je unutar Austro-Ugarske pored podjele grbova plemstvu, dodjeljivao grbove i gradovima, trgovištima, upravnim jedinicama, pa i prosvjetnim ustanovama. Pravo na dodjelu grbova gradovi i trgovišta te općine i crkvene vlasti dobivaju krajem 13. i početkom 14. stoljeća. Na području južnoslavenskih zemalja najranija upotreba grbova zabilježena je u 13. stoljeću na kamenim spomenicima hrvatskih primorskih krajeva, u slovenskim gradovima te u sjevernoj Hrvatskoj.⁵³

Glavni dio grba je štit koji je od početka 12. do početka 13. stoljeća činio potpuni grb, što se ponegdje može pronaći i danas. Ostali dijelovi grba su kaciga, plašt, nakit ili ukras kacige, točenice, čuvari grba, gesla i bojni povici te zastave. Uobičajene dopuštene boje i kovine u heraldici su: crvena, plava, zelena, crna te zlato i srebro.⁵⁴

7. DVOGLAVI ORAO

Iz skupine ptica, orao predstavlja najvažniju heraldičku životinju. Korištenje lika orla na pečatima zabilježeno je u 12. stoljeću, nakon čega se pojavljuje i na grbovima careva Svetog Rimskog Carstva. Općenito, orao je jedna od najčešće upotrebljivanih životinja na grbovima. Iako može biti obojan svim bojama dopuštenim u heraldici, najčešće je obojen crnom bojom.⁵⁵ Carski orao ili orao krstaš dio je porodice jastrebova koji žive na području jugoistočne i središnje Europe te zapadne i središnje Azije. Prikaz orla od davnina koristio se kao simbol moći, nepobjedivosti, zaštite, mudrosti, božanstva i slično. Može ga se susresti u grčkoj i rimskoj mitologiji, kod rimskih legija, rimskih vladara, u kršćanskoj ikonografiji. Dvoglavi orao jedne glave usmjerene udesno, a druge ulijevo, između ostaloga simbol je povezanosti sekularne i sakralne vlasti te svjetovnoga i duhovnoga u osobi cara. Korištenje dvoglavih orlova u europskoj umjetnosti preuzeto je iz Istočnoga Rimskog Carstva, odnosno Bizanta koji je simbol carskog orla preuzeo od Zapadnoga Rimskog Carstva. Car koji je započeo korištenje

⁵² Kekez, <https://hrcak.srce.hr/7451>

⁵³ Oštrić, 2002., str. 14.

⁵⁴ Zmajić, 1996., str. 21. i 23.

⁵⁵ Oštrić, 2002., str. 38.

dvoglavih orlova bio je bizantski car Izak I. Komnen koji je taj simbol preuzeo iz predaje o mističnoj životinji naziva *haga*. Dvoglavog orla koristila je dinastija Paleologa i Carska Rusija. Korištenje dvoglavog orla na području Svetoga Rimskog Carstva započinje polovicom 13. stoljeća za vrijeme cara Fridriha II. Tako je i dinastija Habsburg preuzela dvoglavog carskog orla za svoj grb. Prikaz dvoglavog orla za vrijeme vladavine dinastije Habsburg doživio je brojne interpretacije te se mogu pronaći na raznolikim predmetima, od grbova do skulptura nad vratima ili kupolama.⁵⁶

8. GRB NA GRBOVNICI CARA LEOPOLDA I. GRADU RIJECI IZ 1659. GODINE

Grbovnica (povelja) Leopolda I. gradu Rijeci nastala je 6. lipnja 1659. godine te označuje dodjelu novog grba gradu Rijeci koji je zamijenio dotadašnji riječki grb sa svetim Vidom u kotlu.⁵⁷ Na tom je grbu sv. Vid držao grad u ruci.⁵⁸ Ova je grbovnica pisana latinskim jezikom na listu pergamenta i ukrašena pozlatom. Čuva se u Državnom arhivu u Rijeci pod signaturom HR-DARI-273 (K-2). Riječi koje se ističu na početku glase NOS LEOPOLDUS, a pisane su velikim pozlaćenim slovima. U tekstu grbovnice ističe se još jedna riječ, a to je INDEFICIENTER, što znači „nepresušno“. U tekstu se također spominje i naziv „općina i grad Rijeka svetoga Vida“ što govori o važnosti tog sveca zaštitnika. Kontinuitet štovanja tog sveca vidljiv je i na riječkom grbu s kraja 19., odnosno početka 20. stoljeća koji će također biti predmetom analize u ovom radu. Iako predmet analize ovog rada nije tekst grbovnice, važno je spomenuti kako je u grbovnici detaljno opisan grb koji se daruje gradu Rijeci od strane cara, a prijevod teksta na hrvatski jezik može se pronaći u knjizi Goroslava Oštrića *Monumenta heraldica*.⁵⁹ U tekstu grbovnice Leopolda I. gradu Rijeci navedeno je kako su svoj doprinos u izgledu grba dali i Riječani, dok ga je car bio taj koji ga je odobrio i potvrdio.⁶⁰ Međutim, dio grbovnice cara Leopolda I. gradu Rijeci iz 1659. godine koji je relevantan za ovaj rad jest središnji dio u kojem se nalazi višebojna minijatura s naslikanim grbom.⁶¹

⁵⁶ Tulić, 2017., str. 14.-36.

⁵⁷ Tulić, 2017., str.

⁵⁸ Oštrić, 2002., str. 60.

⁵⁹ Oštrić, 2002., str. 60.

⁶⁰ Tulić, 2017., str. 47.

⁶¹ Tulić, 2017., str. 43.

U Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka čuva se i faksimil grba koji se nalazi na grbovnici cara Leopolda I. gradu Rijeci pod signaturom KPO-PZ 21391. Nosi naziv *Facsimile dello stemma di Fiume*, a datiran je u kraj 19. stoljeća.

8.1. Opis grba

Dominantne boje kod prikaza ovog grba su zlatna, plava, crvena i crna boja. U četvrtastom okviru zlatne boje nalazi se ovalni štit obrubljen zlatnom bojom. Unutar štita, na ovalnoj podlozi crvene boje ukrašenoj zakrivljenim crtama, prikazan je naravni lik. To je živi lik dvoglavog orla. Ovaj grb predstavlja posebno heraldičko rješenje u kojem je dvoglavi orao okrenut glavama u jednu stranu.⁶² Dvije orlove glave okrenute su ulijevo. Dvoglavi orao crne je boje. Krila su mu raširena, a žuti/zlatni kljunovi otvoreni. Desnom nogom stoji na hridi srebrne boje, dok lijevom nogom stoji na izvrnutoj zlatnoj posudi, odnosno vazi iz koje teče voda. Posuda s vodom usmjerena je ulijevo, dok se voda plave boje izljuje u podnožje štita. Iznad orlovih glava nalazi se zlatno-plava habsburška kruna. S obje strane krune lebde dvije plave vrpce čiji su vrhovi zlatni. Štit je obrubljen zlatnim zavojnicama i ukrasima. Iznad štita nalazi se plava kruna sa tri ispupčenja čiji su vrhovi zlatni. Kruna predstavlja znak čina i dostojanstva.⁶³ Na zlatni rub koji okružuje štit nastavlja se obruč plave boje koji, zajedno s krunom na vrhu, predstavlja jednu cjelinu. Na taj se plavi obruč dalje u širinu, s lijeve i desne strane, nastavljaju zlatni ornament. Iako je u tekstu grbovnice detaljno opisan grb koji se daruje i odobrava, na istoj grbovnici grb ne sadrži sve elemente opisane u tekstu. To se odnosi na crvene isplažene jezike u otvorenim kljunovima dvoglavog orla.⁶⁴

8.2. Indeficienter

Na donjem dijelu četvrtastog ruba zlatne boje nalazi se cedulja s obje strane zavrnutu unatrag na kojoj je crnim slovima napisana riječ INDEFICIENTER. Riječ indeficienter, odnosno *nepresušan*, predstavlja vjernost i štovanje općinstva i grada Rijeke sv. Vida naspram cara. Time se želi ukazati na vjernost koja je bila postojana u miru, ali i ratu. Takav „prisan“

⁶² Oštrić, 2002., str. 2.

⁶³ Zmajić, 1996., str. 69.

⁶⁴ Tulić, 2017., str. 47.

odnos cara i grada Rijeke ukazuje na habsburške intencije da zadobe povjerenje ovog grada koji bi im omogućio izlazak na Jadransko, odnosno Sredozemno more, a time i jačanje države kao pomorske sile. Korak naprijed u težnji za postizanjem habsburških ciljeva napravio je car Karlo VI. 1719. godine proglašenjem Rijeke i Trsta slobodnim lukama.⁶⁵ Riječ *nepresušan* može se shvatiti i u kontekstu kada se govori o bogatstvu vode te samim time i nemogućnosti da nešto presuši. To se u ovom slučaju odnosi na rijeku Rječinu na kojoj se nalazi grad Rijeka. U skladu s takvim tumačenjem, *nepresušan* se odnosi i na obilje, bogatstvo i prosperitet koje se može povezati i s prvim tumačenjem značenja te riječi – prosperitet i obilje građana i grada Rijeke uzajamno su povezani s poštovanjem i odanošću caru.⁶⁶

9. RIJEČKI GRB PROŠIREN SA SV. VIDOM I MODESTOM

Grb grada Rijeke proširen sa sv. Vidom i Modestom čuva se u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja u Rijeci. Njegov inventarni broj je PPMHP 113288. Dimenzije su mu 55 x 45 centimetara. Navedeni je grb, kao i prethodni, datiran na različite načine. Tako se za njega pronalazi podatak da potječe iz 2. polovice 19. stoljeća te da je njegov autor nepoznat, ali i iz 1914. godine te da mu je autor Debeuc. Ovaj je grb izrađen tehnikom oslikanog stakla koji predstavlja dio namještaja, točnije vitrine. Tako se nalazi u okviru izrađenom od drva u kojem su izrezbareni likovi karijatida koji se nalaze s obje strane, dok je ženska glava na vrhu i lavlja glava na dnu.

9.1. Opis grba

Sveci zaštitnici, odnosno patroni, često su bili prvi simboli gradova kojih su se pojedini gradovi kasnije u službenoj primjeni teško odricali. Ti su se likovi prvotno nalazili na općinskim pečatima, dok kasnije prelaze na grbove. Takav primjer nalazimo i u Rijeci koja se teško odriče svog sveca zaštitnika.⁶⁷ To se može potvrditi pogledom na grb grada Rijeke s početka 20. stoljeća. Na navedenom grbu nalaze se sv. Vid i Modesto koji, svaki s jedne strane, okružuju medaljon u kojem se nalazi grb. Riječki grb proširen sa sv. Vidom i Modestom izrađen je na

⁶⁵ Oštrić, 2002., str. 61.

⁶⁶ Tulić, 2017., str. 47.

⁶⁷ Oštrić, 2002., str. 57.

crnoj podlozi u boji i pozlati. Riječ je o vrlo vješto izrađenom grbu koji ima puno više detalja nego što to ima grb na grbovnici cara Leopolda I. iz 1659. godine. Ovalni štit sa zlatnim obrubom nalazi se unutar medaljona kojeg drže sv. Vid i sv. Modesto. Na grbu je prikazan lik dvoglavog crnog orla sa raširenim krilima i otvorenim zlatnim/žutim kljunovima. Orlove glave okrenute su ulijevo. Zlatnim kandžama orao desnom nogom stoji na zeleno-srebrnoj/bijeloj hridini, dok lijevom drži srebrni/bijeli vrč iz kojeg se izljuje plava voda koja okružuje hridinu i ispunjuje podnožje štita. Pozadina iza orla crvene je boje. Iznad orla nalazi se kruna plavo-zlatne/žute boje. Iz krune sa svake strane visi po jedna vrpca koja je također plavo-zlatne/žute boje kao i kruna, a prikazana je kao da lebdi ili leprši na vjetru. Štit je okružen srebrno/bijelo-zlatnim/žutim plaštom.

U prikazu ovog grba ljudski se likovi ne pojavljuju unutar štita, već kao čuvari grba. Čuvari grba mogu predstavljati sastavni dio grba, a najčešće su to likovi ljudi, životinja ili mitoloških bića. Čuvari grba obično stoje sa svake strane štita te ga drže ili nose. Lik može stajati i iza štita te tada on predstavlja njegovog stražara. Prikazivanje čuvara grbova započinje u 14. stoljeću, a prvotno su to bili anđeli. Čuvari grba dijelovi su grba čiji prikaz nije obavezan.⁶⁸ Poznato je da je sv. Vid zaštitnik grada Rijeke o čijoj važnosti govori i podatak da se srednjovjekovna Rijeka po njemu nazivala „Rika svetoga Vida (lat. Terra Fluminis sancti Viti)“. Prema legendi, sv. Vid bio je kršćanski svetac i mučenik koji je živio za vrijeme rimskog cara Dioklecijana, dok je njegov odgojitelj bio Modesto. Sv. Vid bio je proganjan, činio čudesa te biva bačen u kotao vrelog ulja iz kojeg ga je spasio anđeo. Motiv kotla tako se može povezati i s riječkim štovanjem tog sveca zbog toga što je riječki grb do 1659. godine prikazivao upravo lik sv. Vida u kotlu. Kao što je već navedeno, godine 1659. car Leopold I. dodjeljuje Rijeci novi grb s dvoglavim orlom koji je zamijenio dotadašnji sa sv. Vidom. Sv. Modest bio je biskup koji je vodio biskupiju u Trieru krajem 5. stoljeća. To je vrijeme kada dolazi do sloma Zapadnog Rimskog Carstva te vlada nesigurnost i strah. U takvim vremenima sveti biskupi bili su od iznimne važnosti za stanovništvo u kojima je ono pronalazilo nadu i vjeru.⁶⁹ O značajnosti sv. Vida i sv. Modesta govori i činjenica da se njihovi kipovi nalaze s obje strane oltara u katedrali svetoga Vida u Rijeci. Na grbu oba sveca drže po jednu zelenu palminu granu, dok drugom drže medaljon sa štitom. S lijeve strane grba prikazan je sv. Modest, dok je na desnoj sv. Vid. Iznad glava oba sveca nalazi se zlatna/žuta aureola. Njihova je odjeća plave i crvene boje sa zlatnim ukrasima.

⁶⁸ Zmajčić, 1996., str. 71.

⁶⁹ Hrvatska katolička mreža, <https://hkm.hr/svetac-dana/sveti-modest-iz-triera/>

Na vijugavoj zlatnoj vrpici ispod štita crnim slovima ispisana je riječ INDEFICIENTER, što u prijevodu znači nepresušivo. Navedena riječ može se pronaći i na grbu koji se nalazi na grbovnici cara Leopolda I. gradu Rijeci iz 1659. godine što ide u prilog uporabi tog gesla od 17. stoljeća pa sve do danas. Vrpca s geslom okružena je ukrasima i vijugavim vrpcama zlatne i plave boje.

10. SJEDINJENI GRB ZEMALJA UGARSKE KRUNE

Sjedinjeni grb Zemalja ugarske krune, odnosno grb zemalja Krune sv. Stjepana pohranjen je u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja u Rijeci gdje se čuva pod inventarnom oznakom PPMHP 109931. Grb je izrađen tehnikom tiska u boji na papiru. Dimenzije ovog grba su 36.4 x 28 centimetara. Navedeni grb datira se u drugu polovicu 19. stoljeća, ali i na početak 20. stoljeća, dok je njegov autor nepoznat. Navedeni grb predstavlja zemlje koje sačinjavaju ugarski dio bivše Austro-Ugarske Monarhije. Ispod navedenog grba nalazi se tekst na mađarskom i na hrvatskom jeziku, dok se na uglu slike nalazi potvrda olovkom koja upućuje na to da se radi o službenom izdanju. Natpis na mađarskom i hrvatskom jeziku glasi:

A MAGYAR KORONA ORSZÁGAINAK EGYESITETT CZIMERE

(KÖZÉP CZIMER)

SJEDINJENI GRB ZEMALJA KRUNE UGARSKE

(SREDNJI GRB).⁷⁰

10.1. Opis grba

Štit na analiziranom grbu poluokruglog je oblika sa šiljastim dnom. Razdijeljen je na četiri dijela, dok se u srcu nalazi dodatan štit. Taj je štit također poluokruglog oblika sa šiljastim dnom. Štit je geometrijski razdijeljen vodoravno i okomito. Štit je sa obje strane opkoljen granama, odnosno nalazi se u okviru od jedne hrastove i jedne lovorove grančice. Desno se nalazi hrastova grana na kojoj se naziru i plodovi. Lijevo je prikazana grana lovora, također s

⁷⁰ Oštrić, 2002., str. 55.

plodovima. Obje grane zelene su boje te se izmjenjuje tamnija i svjetlija zelena boja, dok su na dnu međusobno ukrštene. Grane sežu do visine polovice krune koja se nalazi nad štitom.

10.2. Grb Kraljevine Dalmacije

U gornjem desnom kutu štita, odnosno u prvom polju, naslikan je grb Kraljevine Dalmacije. Na plavoj podlozi nalaze se tri živa lika, odnosno njihovi dijelovi. To su tri glave lava, tzv. leopardske glave koje su prikazane zlatnom/žutom bojom. Raspodijeljene su na način 2:1. U prvom redu nalaze se dvije glave, dok se ispod njih nalazi treća glava formirajući oblik okrenutog trokuta. Navedenu su lavlje glave, odnosno leopardske glave, okrunjene zlatnim/žutim krunama. Opisani grb u upotrebi je i danas kao sastavni dio službenog grba Republike Hrvatske. Na tom grbu nalazi se u središnjem dijelu krune.

10.3. Grb Kraljevine Hrvatske

U drugom polju nalazi se grb Kraljevine Hrvatske. Razdijeljen je vodoravno i okomito na dvadeset i pet crvenih i bijelih/srebrnih kvadratića, odnosno polja, na način da je prvi kvadratić bijele/srebrne boje te se dalje izmjenjuju crvena i bijela/srebrna polja. Opisani grb danas je u uporabi kao sastavni dio grba Republike Hrvatske, a razlika je u tome što je na današnjem grbu Republike Hrvatske prvo polje crvene boje. Taj je grb, odnosno *Zakon o grbu, zastavi i himni Republike Hrvatske te zastavi i lenti predsjednika republike Hrvatske* usvojen prilikom osnivanja Republike Hrvatske 1990. godine. Članak 7. navedenog zakona, između ostaloga, glasi: „Grb Republike Hrvatske je povijesni hrvatski grb u obliku štita dvostruko podijeljen vodoravno i okomito u dvadesetpet crvenih i bijelih (srebrnih) polja, tako da je prvo polje u gornjem lijevom kutu štita crvene boje, (...)“.⁷¹

⁷¹ Zmajić, 1996., str. 16.

10.4. Grb Kraljevine Slavonije

U trećem polju poluokruglog oblika sa šiljastim dnom prikazan je grb Kraljevine Slavonije. Taj je grb, točnije štit, vodoravno razdijeljen dvama crtama, odnosno gredama ili pojasevima. Te su grede srebrne/bijele boje. Prvo je polje plave boje te je na njegovoj sredini prikazana zlatna/žuta šesterokraka zvijezda. U najdonjem dijelu toga štita nalazi se plavo polje na kojem nema drugih elemenata. Između dvije srebrne/bijele grede nalazi se crveno polje. U tom je polju prikazana kuna naravne boje koja je usmjerena udesno. Lik kune predstavlja naravni živi lik u grbu. Opisani grb, kao i prethodna dva, predstavlja sastavni dio grba Republike Hrvatske kao peti i posljednji štit na njegovoj kruni.

10.5. Grb Erdelja

U lijevom donjem kutu štita, odnosno u četvrtom polju prikazan je štit istog oblika kao i grb Kraljevine Slavonije – poluokrugli štit šiljastog dna. Grb je vodoravno razdijeljen crvenom gredom. Na prvom, gornjem polju, nalazi se prikaz jednoglavog crnog orla isplaženog jezika. Orao je okrenut udesno. Na plavoj podlozi iznad orla u desnom kutu nalazi se zlatno/žuto sunce, dok se u lijevom kutu nalazi srebrni/bijeli mjesec. Mjesec je prikazan kao mladi mjesec ili mlađak. U donjem polju zlatne/žute boje vodoravno je raspodijeljeno sedam crvenih kula. U prvom redu nalaze se četiri kule, a u drugom tri.

10.6. Grb grada Rijeke

U podnožju štita prikazan je grb grada Rijeke čiji je donji dio šiljastog oblika. Na crvenoj podlozi prikazan je živi lik crnog dvoglavog orla čije su glave okrenute ulijevo. Iznad orlovih glava nalazi se zlatno-plava habsburška kruna čije vrpce lepršaju s obje strane krune.⁷² Kljunovi su mu širom otvoreni, kao i krila koja izgledaju kao da je orao upravo sletio. Desnom nogom orao stoji na hridinastom brijegu zlatne/žute boje, dok lijevom nogom drži posudu zlatne/žute boje. Iz posude teče voda.

⁷² Oštrić, 2002., str. 55.

Takav grb darovao je Rijeci car Leopold I. 1659. godine. Jedina razlika s darovanim grbom je u tome što u ovom grbu nigdje ne piše riječ *indeficienter*. Za razumijevanje važnosti grba grada Rijeke u prikazu sjedinjenog grba zemalja Ugarske krune važan je kontekst druge polovice 19. stoljeća, odnosno vrijeme nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine kada se Rijeka našla u spornom, ali posebnom položaju koji je naveden u dodanom dijelu Hrvatsko-ugarske nagodbe – u „Riječkoj krpici“. Time je Rijeka kao izdvojeno tijelo došla pod ugarsku upravu. O daljnjim procesima u Rijeci, kao i o njezinom gospodarskom razvitku ovisila je vlast u Budimpešti. Ugarski planovi bili su u potpunosti podvrgnuti Rijeku sebi, kao i stvoriti preduvjete koji bi im omogućili izlaz na more. Ugarska presezanja na Rijeku i okolnom hrvatskom primorju trajala su sve do 1918. godine i ponovnog dolaska Rijeke pod hrvatsku vlast.⁷³

10.7. Grb Kraljevine Ugarske

Grb Kraljevine Ugarske smješten je u središnjem dijelu štita. Prikazan je kao štitić poluokruglog oblika sa šiljastim dnom. Štit je okomito razdijeljen. Takvom razdiobom nastaje štit koji se naziva raskoljeni štit.⁷⁴ Na desnoj strani štit je vodoravno razdijeljen na 8 greda – 4 crvene i 4 srebrne/bijele, počevši sa crvenom. Na lijevoj strani štita nalazi se crvena podloga. U podnožju se nalazi brežuljak zelene boje na kojem su tri brijega. Na njegovom vrhu položena je kruna zlatne/žute boje iz koje okomito izvire srebrni/bijeli dvostruki križ.

10.8. Kruna

Iznad štita nalazi se kruna sv. Stjepana koja je zlatne boje. Krunu, kao simbol časti i dostojanstva, krasi medaljoni te drago kamenje koje je zelene, plave i žute boje. Kruna je u donjem dijelu vodoravno razdijeljena, dok se na njezinom vrhu nalazi kosi križ zlatne boje.

⁷³ Zbornik, 1953., str. 254.

⁷⁴ Zmajčić, 1996., str. 25.

11. SKULPTURA DVOGLAVOG ORLA

Simboli koji se nalaze na grbovima mogu biti prikazani i u drugim oblicima, poput pečata, reljefa, namještaja, ukrasa na građevinama i slično. Simbol Rijeke, osim zaštitnika sv. Vida je i riječki dvoglavi orao koji se osim na grbovima, može pronaći i u obliku skulpture. Postavljanje takve skulpture na jedno od najprepoznatljivijih mjesta u gradu – vrata – odraz je visoke samosvijesti građana pri čemu orao nije imao samo estetsko, već i apotropejsko značenje. Tako je orao osim značenja čuvanja grada slikovito označavao i prosperitet i blagostanje gradskih stanovnika.⁷⁵

Gradski toranj predstavlja jednu od ključnih građevina u gradu Rijeci koji je ostatak južnih građevina, dok je njegova kula bila ulaz u grad s morske strane.⁷⁶ Njegov je izgled bio definiran u drugoj četvrtini 18. stoljeća.⁷⁷ Godine 1754., nakon obnove tornja zbog potresa, na njegov je vrh najvjerojatnije bio postavljen jednoglavi limeni orao kojeg je napravio Lodovico Rupani. Do ponovne obnove kupole na gradskom tornju došlo je 1890. godine kada je skinut limeni orao, a na njegovo mjesto postavljen je jarbol za zastavu. Na kupolu gradskog tornja novi je orao postavljen 1906. godine za što je zaslužna Udruga žena grada Rijeke. To je bila metalna skulptura napravljena prema drvenom modelu Vittorija De Marca. Takva skulptura dvoglavog orla baštinik je dvoglavog orla kakav je bio darovan gradu od strane cara Svetog Rimskog Carstva Leopola I. gradu Rijeci 1659. godine. U razdoblju nakon Prvog svjetskog rata gradski simbol biva uništen odsijecanjem jedne, točnije desne, glave s dvoglavog orla na gradskom tornju. To se dogodilo 4. studenog 1919. godine kada je vlast u gradu preuzeo Gabriele D' Anunnzio. Na mjesto odsječene glave kasnije je postavljena talijanska zastava.⁷⁸ Simbolika jednoglavog orla u duhu fašizma označavala je želju za obnovom Rimskog Carstva. Takva je simbolika ujedno bila znak rimskih legija te je takva ikonografija u fašističkom smislu bila u suprotnosti s dvoglavim orlom kao simbolom Habsburgovaca. Zbog toga se i radilo na uništavanju druge glave na prikazima riječkog dvoglavog orla. Osamdesetih godina 20. stoljeća obnavlja se toranj i uništeni reljefi. Takav se orao zadržao sve do 1949. godine kada za vrijeme komunizma navedena skulptura biva uništena.⁷⁹ Krajem prvog desetljeća 21. stoljeća rađa se inicijativa za izradu replike dvoglavog riječkog orla. Za njezinu izradu zaslužan je Hrvoje

⁷⁵ Tulić, 2017., str. 112.

⁷⁶ Tulić, 2017., str. 49.

⁷⁷ Tulić, 2017., str. 59.

⁷⁸ Tulić, 2017., str. 63.-67.

⁷⁹ Tulić, 2017., str. 67.

Urumović, izvanredni profesor na Akademiji primijenjenih umjetnosti Sveučilišta u Rijeci.⁸⁰ Tako je 19. travnja 2017. godine nakon gotovo 70 godina riječki orao postavljen na kupolu gradskog tornja.

12. DANAŠNJI GRB GRADA RIJEKE

Međusobnom usporedbom triju grbova grada Rijeke iz različitih vremenskih perioda može se zaključiti kako je u njima prisutan kontinuitet koji započinje 1659. godine, a traje sve do danas. To se ponajprije odnosi na glavne motive prisutne u tim grbovima, iako ostali elementi variraju od grba do grba. Prvi karakterističan simbol grada Rijeke je dvoglavi orao. Iako je riječki grb tijekom povijesti doživio brojna osporavanja, ne može se pobiti činjenica da je autentičan riječki simbol bila i posuda iz koje teče voda. Budući da posuda s vodom simbolizira rijeku po kojoj je i grad dobio ime, navedene elemente može se smatrati jednima od najbitnijih dijelova riječkog grba.⁸¹ Današnji grb grada Rijeke nastavlja kontinuitet prikaza dvoglavog orla. Tako se na ovalnom štitu nalazi crni dvoglavi orao raširenih krila koji jednom nogom stoji na srebrnoj/bijeloj stijeni, a drugom nogom na zlatnoj/žutoj posudi iz koje teče voda. Pozadina na kojoj je smješteni orao crvene je boje. Na tom grbu, za razliku od grba kojeg je gradu Rijeci darovao car Leopold I., nema habsburške carske krune iznad orlovih glava, kao ni vrpce s geslom *Indeficienter*.

⁸⁰ Tulić, 2017., str. 116.

⁸¹ Oštrić, 2002., str. 57.

13. ZAKLJUČAK

Analizom i samim pogledom na tri različita riječka grba iz različitih povijesnih razdoblja može se doći do zanimljivih podataka. Naime, proučavanjem grbova uočen je povijesni kontinuitet u prikazu crnog dvoglavog orla koji drži posudu iz koje se izlijeva voda, kao i kontinuitet u upotrebi gesla *indeficienter*. Može se zaključiti kako je Leopold I. svojom poveljom u kojoj dodjeljuje novi grb gradu Rijeci postavio temelje za njegovo korištenje u kasnijim stoljećima. Iako je motiv dvoglavog orla preuzet od habsburškog simbola, on je u Rijeci poprimio drugačije, patriotsko značenje u kojem je on postao karakterističnim riječkim simbolom. Posuda iz koje se izlijeva voda element je koji se vezuje uz prikaz dvoglavog orla, a njezino je simboličko značenje nepresušnost i obilje. Pogledom na povijesne okolnosti, odnosno na splet događaja i promjena koje danas čine sastavni dio identiteta grada Rijeke, može se posuda s vodom i povezati s presizanjem različitih vladara na riječku luku koja je nudila izlaz na more, odnosno nove vidike. Uz navedene simbole, ne smije se izostaviti ni riječki zaštitnik sv. Vid koji je od velike važnosti za ovaj grad. Naposljetku, istraživanje riječkih grbova omogućava pogled u povijest grada Rijeke koji se susreo s raznim vladarima, državnim uređenjima, političkim reakcijama, kao i suprostavljenim interesima. O riječkoj povijesti, kao i o njezinom grbu, postoje razne interpretacije koje i do dan danas ostaju predmetom rasprave.

14. POPIS LITERATURE

Primarni izvori:

1. Grbovnica Leopolda I. gradu Rijeci iz 1659., DARI, Sign. HR-DARI-273-1-11
2. Riječki grb proširen sa sv. Vidom i sv. Modestom, autor Debeuc 1914., ulje na staklu, PPMHP 113288
3. Sjedinjeni grb zemalja Ugarske krune, tisak, PPMHP 109931

Sekundarna literatura:

4. Goroslav OŠTRIĆ, *Monumenta heraldica. Izbor iz heraldičke baštine Primorsko-goranske županije*, Rijeka, Pomorski i povijesni muzej hrvatskog primorja Rijeka, 2002.
5. Grupa autora, ur. Danilo Klen, *Povijest Rijeke*, Rijeka, Skupština općine Rijeka, 1988.
6. Grupa autora, ur. Jakša Ravlić, *Rijeka. Geografija, etnologija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura. Zbornik*, Matica hrvatska, Zagreb, 1953.
7. Damir TULIĆ, *Riječki orao u povijesno-umjetničkomu kontekstu*, Rijeka, Grad Rijeka, 2017.
8. Bartol ZMAJIĆ, *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija, rječnik heraldičkog nazivlja*, Zagreb, Golden marketing, 1996.

Internetski izvori:

9. Hrvatska enciklopedija, *Leopol I.*, URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=36078> (pristupljeno 27. 7. 2020.)
10. Hrvatska enciklopedija, *Maksimilijan I. Habsburški*, URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=38306> (pristupljeno 27. 7. 2020.)
11. Hrvatska katolička mreža, *Sveti Modest iz Trier*, URL: <https://hkm.hr/svetac-dana/sveti-modest-iz-triera/> (pristupljeno 2. 8. 2020.)
12. Hrvoje KEKEZ, *Grbovnice (Armales) cara Leopolda I.*, 2005.,

URL: <https://hrcak.srce.hr/7451> (pristupljeno 14. 8. 2020.)

13. Mirjana MATIJEVIĆ-SOKOL, *Litterae armales – grbovnice*, 2019., URL:
<http://www.matica.hr/hr/575/litterae-armales-grbovnice-28995/> (pristupljeno 14. 8. 2020.)

15. POPIS PRILOGA

Prilog 1. - Grbovnica Leopolda I. gradu Rijeci iz 1659., DARI, Sign. HR-DARI-273-1-11

Prilog 2. - Riječki grb proširen sa sv. Vidom i sv. Modestom, autor Debeuc 1914., ulje na staklu, PPMHP 113288

Prilog 3. - Sjedinjani grb zemalja Ugarske krune, tisak, PPMHP 109931